

CENTĪGAIS PUSAUDZIS: LATVIJAS 15 GADI EIROPAS SAVIENĪBĀ

1. attēls

ES paplašināšanās diena. 2004. gada 1. maijā par ES dalībvalstīm kļuva 10 valstis: Kipra, Čehija, Igaunija, Ungārija, Latvija, Lietuva, Malta, Polija, Slovākija un Slovēnija. Eiropas Komisijas priekšsēdētājs Romano Prodi (Romano Prodi), Eiropas Parlamenta priekšsēdētājs Pats Kokss (Pat Cox) un daudzi ES valstu un valdību vadītāji piedalījās oficiālajā paplašināšanās ceremonijā Dublinā, tostarp Latvijas Valsts prezidente Vaira Vīķe-Freiberga

Foto: Eiropas kopiena, Maksvela un Īrijas prezidentūra

Pirms 15 gadiem – 2004. gada 1. maijā – Latvija pievienojās Eiropas Savienībai (ES), tā noslēdzot gandrīz 10 gadus ilgušo pievienošanās procesu. Sarežģītājā ģeopolitiskajā situācijā izvēle par labu Eiropai bija pašsaprotama, lai arī sākotnēji politiskajā vidē figurēja idejas par neitralitāti vai ciešāku sadarbību ar Neatkarīgo Valstu Savienību. Taču iedzīvotāju atmiņās vēsture joprojām bija dzīva, kas arī izšķīra likteni par labu Latvijas integrācijai ES, izvēloties tā saucamo “atgriešanos Eiropā”.

Jau atgūstot neatkarību, Latvija savu valstiskumu balstīja uz 1918. gadā proklamētās republikas vērtībām, paredzot, ka Latvija ir neatkarīga, demokrātiska un parlamentāra valsts. Iestāšanās ES paredzēja šo vērtību nostiprināšanu, iekļaujoties rietumu demokrātisko valstu saimē, kā arī Latvijas saimniecisko uzplaukumu, labklājību un drošību, sadarbojoties ar līdzīgi domājošām valstīm. Šādu izvēli arī šobrīd būtu grūti apstrīdēt – ES ir lielākais tirdzniecības bloks pasaulē, eiro ir otra lielākā pasaules valūta, ES ir globāla līdere klimata pārmaiņu apkarošanā un attīstības palīdzības sniegšanā, tās iedzīvotājiem ir gandrīz ilgākais mūžs pasaulē un visas ES valstis ierindojas Apvienoto Nāciju Organizācijas Tautas attīstības indeksa visattīstītāko valstu blokā. Un Latvija ir pilntiesīga šī bloka dalībvalsts.

1. attēls

2. attēls

Latvijas pievienošanās eirozonai. Ministru prezidents Valdis Dombrovskis piedalās svinīgajā pirmās eiro banknotes izņemšanā 2014. gada 1. janvārī Rīgā.

Foto: Latvijas Banka

Latvijas pievienošanās ES

1995. gada 27. oktobrī Latvijas valdība iesniedza oficiālu pieteikumu dalībai ES. Taču tuvināšanās un pielāgošanās ES sākās jau agrāk – 1994. gada 18. jūnijā tika noslēgts Brīvās tirdzniecības līgums ar ES un 1995. gada 12. jūnijā parakstīts Eiropas asociācijas līgums. Pievienošanās ES līdztekus ceļam uz dalību Ziemeļatlantijas līguma organizācijā (NATO) tika uzskatīta par nepārprotamu Latvijas izdzīvošanas, drošības un ekonomiskās attīstības garantiju, līdz ar to lēmumi par Latvijas integrāciju ES tika pieņemti lielā vienprātībā un opozīcija Latvijas eiroatlantiskajam kursam praktiski nepastāvēja. Pat Krievijas aktivitātes, piemēram, akcentējot krievvalodīgo pilsonības jautājumu, šajā laikā tika uzskatītas par demonstratīvām un netika uztvertas kā šķērslis Latvijas pievienošanās procesam ES.

Latvijas pievienošanās ES ir visas Latvijas sabiedrības, politiķu, diplomātu un ierēdņu nopelns. Īpaši izceļams Latvijas bijušo prezidentu Gunta Ulmaņa un Vairas Vīķes-Freibergas ieguldījums, diplomātiskā ceļā pārliecinot Rietumeiropas valstis par Latvijas atbilstību ES dalībvalsts statusam, pieminams Saeimas Eiropas lietu komisijas vadītāja Edvīna Inkēna veikums, kā arī bijušie premjerministri Ivars Godmanis, Valdis Birkavs, Māris Gailis, Andris Šķēle, Guntars Krasts, Vilis Krištopans, Andris Bērziņš, Einars Repše un Indulis Emsis, kā arī ārlietu ministri Georgs Andrejevs, Indulis Bērziņš, Sandra Kalniete un ārlietu ministra amatā arī bijušais premjers Valdis Birkavs. Līdztekus Latvijai bija jāpielāgo nacionālā likumdošana Eiropas normatīviem, pārņemot tā saucamo *acquis communautaire* jeb ES tiesību aktu kopumu

2. attēls

80 000 lappušu apjomā. Lai koordinētu ministriju darbu ES integrācijas procesā, jau 1994. gada 1. novembrī – vēl pirms Latvijas oficiālā pieteikuma iesniegšanas ES – tika izveidots Eiropas integrācijas birojs. Tas veica lielāko daļu birokrātiskā saskaņošanas darba, piemēram, 1996. gadā trīs mēnešu laikā sagatavojot atbildes uz 2000 Eiropas Komisijas jautājumiem par visām ES likumdošanas jomām.

1997. gada 15. jūlijā Eiropas Komisija sniedza atzinumu par Latvijas gatavību sākt iestāšanās sarunas ar ES ("Agenda

2000"). Diemžēl tas bija Latvijai sāpīgs, jo nerekomendēja sākt iestāšanās sarunas un aicināja Latviju turpināt darbu, pilnībā ieviešot Kopenhāgenas kritērijus. Līdzīgu noraidījumu saņēma arī Lietuva, taču uz iestāšanās sarunām tika uzaicināta Igaunija.

Pēc paātrināta iestāžu darba likumdošanas pielāgošanā un intensīva starptautiskā lobija pēc pāris gadiem – 1999. gada 13. oktobrī – Eiropas Komisija pieņēma Latvijai labvēlīgu lēmumu. 2000. gada 15. februārī darbu sāka starpvaldību konference un tika uzsāktas iestāšanās sarunas, tādējādi

3. attēls

Ministru prezidente Laimdota Straujuma tiekas ar Eiropadomes priekšsēdētāju Donaldu Tusku (Donald Tusk) Ministru kabinetā 2015. gada janvārī – laikā, kad Latvija kļuva prezidējošo valsti ES Padomē

Foto: Valsts kanceleja

Latvijai oficiāli kļūstot par ES kandidātvalsti. Pievienošanās sarunas iekļāva 31 sarunu sadaļu par dažādiem jautājumiem, piemēram, brīvu preču kustību, lauksaimniecību, sociālo politiku un nodarbinātību, enerģētiku, nodokļiem, un tās norisinājās Latvijas diplomātu Andra Piebalga un Andra Ķesterā vadībā. 2002. gada 13. decembrī iestāšanās sarunas ES tika pabeigtas, un 2003. gada 16. aprīlī Latvijas Valsts prezidente V. Vīķe-Freiberga, premjerministrs E. Repše, ārlietu ministre S. Kalniete un iestāšanās sarunu vadītājs A. Ķesteris Atēnās, Grieķijā, parakstīja līgumu par Latvijas pievienošanos ES. No tā paša gada 1. maija Latvija sāka piedalīties ES institūciju darbā kā novērotāja, novērotāja statusā Eiropas Parlamentā bija deviņi Latvijas deputāti.

Latvijas pievienošanās ES bija ne vien intensīvs politiķu, diplomātu un ierēdņu darbs, bet arī sabiedrības pašapziņas un valstiskās domāšanas apliecinājums. Skaidri apzinoties Latvijas ģeopolitiskā novietojuma un vēsturiskā mantojuma riskus, 2003. gada 20. septembrī Latvijas iedzīvotāji referendumā pauda atbalstu Latvijas dalībai ES. Referendumā piedalījās 71,5 % vēlētāju, no kuriem 67 % nobalsoja par Latvijas pievienošanos ES. Respektējot iedzīvotāju pausto viedokli, tā paša gada 30. oktobrī Saeima ratificēja Latvijas pievienošanās ES līgumu, tā nobruģējot ceļu Latvijas pilntiesīgai dalībai ES no 2004. gada 1. maija.

Latvijas dalība ES

Jau 15 gadus Latvija pilntiesīgi piedalās ES darbā un lēmumu pieņemšanas procesā. Kaut Latvija nav liela valsts ne teritoriāli, ne

3. attēls

iedzīvotāju skaita ziņā, Latvijas ministriem ir tieši tāda pati ietekme ES Ministru padomes formātos (piemēram, Finanšu vai Zemkopības ministru sanāksmēs) kā ES lielo valstu, piemēram, Vācijas, Francijas vai Polijas, ministriem. Katrai valstij neatkarīgi no tās lieluma ES Padomē ir viena balss. Latvijas ierēdņi un eksperti ik dienu piedalās ES Padomes darba grupās, izstrādājot ES likumdošanu un aizstāvot Latvijas intereses. Latvijas Pastāvīgā pārstāvniecība ES Briselē aktīvi lobē Latvijas pozīciju visās ES institūcijās. Lai arī sākotnēji Latvija vairāk ieņēma vērotājas lomu, gadu gaitā Latvijas

balss ES Padomē ir kļuvusi dzirdamāka, it īpaši attiecībā uz ES vienoto tirgu un tā pamatbrīvību ieviešanu, enerģētisko drošību un enerģijas avotu diversifikāciju, digitālo attīstību un drošību, kā arī Krieviju un ES Austrumu partnerības valstīm.

Eiropas Komisijā Latvijai ir tiesības uz vienu komisāra vietu. Komisāri pārstāv visas ES intereses, tādējādi Latvija ir izmantojusi iespēju komisāra amatam deleģēt pieredzējušus un profesionālus pārstāvjus, kuri devuši būtisku ieguldījumu ES kopējā attīstībā. Latvijas pirmā komisāre bija

4. attēls

Karte - ES dalībvalstis

Avots: tīmekļvietne www.europa.eu

Latvijas Tautas frontes aktiviste, vēstniece un toreizējā ārlietu ministre S. Kalniete, kas darbojās kā ēnu komisāre lauksaimniecības un zivsaimniecības jomā no Latvijas iestāšanās ES brīža līdz jaunas Eiropas Komisijas izveidošanai 2004. gada rudenī. Viņai sekoja kādreizējais finanšu un izglītības ministrs, Latvijas vēstnieks ES A. Piebalgs ES enerģētikas komisāra amatā no 2004. līdz 2010. gadam un ES attīstības komisāra amatā no 2010. līdz 2014. gadam. Kopš 2014. gada Eiropas Komisijas viceprezidents un komisārs, kurš atbildīgs par eiro un sociālo dialogu, kā arī finanšu stabilitāti, finanšu pakalpojumiem un kapitāla tirgus savienību, ir Latvijas bijušais premjerministrs Valdis Dombrovskis.

15 gados Latvijas vēlētajiem ir piedalījušies trīs Eiropas Parlamenta vēlēšanās – 2004. gada 12. jūnijā un 2009. gada 6. jūnijā, ievēlot deviņus deputātus Eiropas Parlamentā, savukārt 2014. gada maijā tika ievēlēti astoņi deputāti. Deputātu skaita samazinājums saistīts ar Horvātijas pievienošanos ES. Lai arī Latvijas vietu skaits uz Eiropas Parlamenta kopējā deputātu skaita fona ir neliels un Latvijas iedzīvotāju ticība deputātu ietekmei ir zema, ko apliecina arī zemā aktivitāte Eiropas Parlamenta vēlēšanās (41,3 % balsstiesīgo iedzīvotāju 2004. gadā, 53,7 % – 2009. gadā (aktivitāti veicināja vienlaikus notiekošās pašvaldību vēlēšanas), 30,2 % – 2014. gadā), Latvijas deputāti ir bijuši aktīvi, darbojoties Eiropas Parlamenta komitejās un piedaloties koplēmuma procedūrā ar ES Padomi. Piemēram, Roberts Zīle (Nacionālā apvienība) ir bijis viens no aktīvākajiem Centrālās un Austrumeiropas deputātiem un iestājies par skaidriem finanšu un nodokļu darījumiem, kā arī transporta infrastruktūras attīstību, Krišjānis Kariņš (Jaunā Vienotība), pašreizējais Latvijas Ministru prezidents, ir

4. attēls

5. attēls

Eiropas Savienības karogs

bijis spēcīgs ES enerģētiskās neatkarības aizstāvis, Sandra Kalniete (Jaunā Vienotība) aktīvi darbojusies ārlietu jautājumos, it īpaši attiecībā uz Krieviju, Austrumu partnerības un Centrālāzijas valstīm, bet Inese Vaidere (Jaunā Vienotība) aizstāvējusi Latvijas intereses ES daudzgadu budžetā un aktualizējusi Latvijas vēstures jautājumus, it īpaši staļinisma kontekstā. Eiropas Parlaments ir kalpojis par platformu arī Latvijas krievalodīgo tiesību aizstāvjiem, piemēram, ilggadīga Eiropas Parlamenta deputāte ir bijusi Tatjana Ždanoka (Latvijas Krievu savienība).

Latvijas pārstāvji darbojas arī citās ES institūcijās, piemēram, Eiropas Kopienu tiesā, Pirmās instances tiesā un Revīzijas palātā, kā arī Eiropas Ekonomiskajā un sociālo lietu komitejā un Reģionu komitejā. Gadu gaitā ir palielinājusies Latvijas pārstāvniecība Eiropas Komisijā, Padomes Ģenerālsekretariātā un Eiropas Ārējās darbības dienestā, taču, salīdzinot ar tā saucamajām vecajām dalībvalstīm, Latvijas potenciāls joprojām ir ievērojams. Lai aizstāvētu savas intereses, Latvija aktīvi sadarbojas ar ES dalībvalstīm, it īpaši Baltijas un ziemeļvalstīm, dažādos formālos un neformālos formātos (piemēram, Baltijas Ministru padomē, Baltijas jūras valstu padomē, NB6 un NB8), saskaņojot valstu pozīcijas.

Kopumā, darbojoties ES institucionālajā ietvarā, 15 gadu gaitā Latvija ir tuvinājusies ārpolitiskajam mērķim būt ES "kodolā". 2007. gada 21. decembrī Latvija pievienojās Šengenas zonai, kas nozīmēja pasu un robežkontroles atcelšanu ES pilsoņiem uz ES iekšējām robežām un ostās. 2008. gada 30. martā robežkontrole tika atcelta arī lidostās, kā rezultātā Latvijas pilsoņi varēja

5. attēls

sākt pilnībā izmantot ES Vienotā tirgus sniegtās priekšrocības, brīvi pārvietojoties ES teritorijā. Tūkstošgades sākumā Latvija aktīvi piedalījās diskusijās par Līgumu par Konstitūciju Eiropai (turpmāk – Konstitūcija), īpaši uzsverot nepieciešamību ES kļūt vienotākai ārpolitikā, kā arī stiprināt parlamentāro dimensiju un ES dialogu ar pilsoņiem, lai mazinātu "demokrātijas deficītu". 2008. gada 8. maijā Latvijas parlaments viens no pirmajiem ratificēja Konstitūcijas vietā izstrādāto Lisabonas līgumu, tā akceptējot ES ciešāku integrāciju ekonomikā, iekšlietās un tieslietās, kā arī ārpolitikā. Turpinot integrāciju, 2014. gada 1. janvārī Latvija pievienojās eirozonai, kā

rezultātā nacionālā valūta lats tika nomainīta pret Eiropas vienoto valūtu eiro.

2015. gadā – 10 gadus pēc Latvijas iestāšanās ES – Latvija pierādīja savu briedumu un vadības spējas, no 1. janvāra līdz 30. jūnijam esot ES Padomes prezidējošā valsts. Prezidentūras laikā Latvijas pārstāvji organizēja 1726 sanāksmes par dažādiem ES politiku un likumdošanas jautājumiem, fokusējoties uz prezidentūras prioritātēm: konkurētspējīga, digitāla un iesaistīta Eiropa. No tām 1483 sanāksmes notika Briselē, bet 197 oficiālie prezidentūras pasākumi, tai skaitā Austrumu partnerības samits un 10 neformālās ministru sanāksmes, notika

6. attēls

Austrumu partnerības samits Rīgā,
2015.gada 21. – 22.maijs.

Foto: Valsts kanceleja

Latvijā. Latvijā notiekošajos pasākumos kopumā piedalījās 25 300 dalībnieku no 105 valstīm. Notika arī seši Latvijas Republikas Saeimas organizēti pasākumi un 61 asociētais pasākums, kurus organizēja valsts institūcijas sadarbībā ar nevalstisko sektoru un kas bija cieši saistīti ar prezidentūras darba programmu.

Latvijas prezidentūrai nācās darboties krīzes apstākļos – tā sākās ar terorisma aktu Francijas satīras žurnāla Charlie Hebdo redakcijā, turpinājās ar patvēruma meklētāju krīzi Vidusjūrā un Eiropas dienvidu reģionos un noslēdzās ar negaidītu Grieķijas premjerministra paziņojumu par referendumu rīkošanu Grieķijā par starptautisko kreditoru nosacījumiem Grieķijas "glābšanas" programmai. Salīdzinoši nesēn, 2014. gada 16. martā, Krievija bija okupējusi Ukrainai piederošo Krimu. Paralēli krīžu risināšanai Latvijas prezidentūra spēja panākt vienošanos par Eiropas stratēģisko investīciju fondu, lai veicinātu investīciju piesaisti Eiropas ekonomikai, pieņemt lēmumus par Eiropas Enerģētikas savienību, lai nostiprinātu ES enerģētisko neatkarību, panākt vienošanos ES Padomē par Datu aizsardzības regulas priekšlikumu, lai aizsargātu personu datus digitālajā vidē, kā arī panākt vienošanos par finansiālo atbalstu Ukrainai, lai sekmētu Ukrainas attīstību un tuvināšanos ES, un aktualizēt Centrālāzijas jautājumus ES darba kārtībā.

Latvijas prezidentūra ES Padomē tika atzinīgi novērtēta gan no saturiskā, gan organizatoriskā viedokļa, tādējādi var uzskatīt, ka Latvija savu "eksāmenu" dalībai ES ir nokārtojusi un no tā saucamās jaunās dalībvalsts ir kļuvusi par pilnvērtīgi funkcionējošu ES dalībvalsti, kas saprot

6. attēls

ES lēmumu pieņemšanas procesu un spēj pilntiesīgi tajā piedalīties.

Latvijas ieguvumi no ES

15 gadu laikā Latvija ir būtiski mainījusies. Tas lielā mērā saistīts ar Latvijas dalību ES. Latvija ir cieši integrēta ES ekonomiskajā un drošības telpā – tās galvenie tirdzniecības partneri ir ES dalībvalstis un ekonomikas izaugsmi sekmē dalība vienotajā tirgū, Latvijai ir uzticami sabiedrotie un tās balss globālajā politikā ir kļuvusi spēcīgāka, pateicoties kopīgajai ES ārpolitikai. Lai

arī Latvijā joprojām risināmi nabadzības, nevienlīdzības un sociālās iekļaušanas jautājumi, 15 gadu laikā Latvija ir spējusi samazināt dzīves līmeņa atšķirības ar ES dalībvalstīm par vairāk nekā 20 % – ja 2004. gadā Latvijas iekšzemes kopprodukts (IKP) uz vienu iedzīvotāju bija 42 % no ES vidējā, tad 2017. gadā tas sasniedza jau 67 % no ES vidējā.

Liels nopelns Latvijas ekonomiskās un sociālās konverģences veicināšanā ir bijis ES daudzgadu budžetam. No 2004. līdz 2018. gadam Latvija no ES budžeta saņēmusi 10,56 miljardus eiro, kas ieguldīti Latvijas

7. attēls

Ministru prezidenta Krišjāņa Kariņa uzruna Eiropas Parlamenta deputātiem par Eiropas Savienības nākotni parlamenta plenārsesijā Strasbūrā, Francijā 2019.gada 17.aprīlī.

Foto: Eiropas Parlaments

infrastrukturā, enerģētiskajā drošībā, ekonomikas modernizācijā, lauku attīstībā un darbaspēka produktivitātes celšanā. Kopumā Latvija no ES budžeta saņēmusi atpakaļ gandrīz četras reizes vairāk, nekā tajā iemaksājusi. Īpaši nozīmīgs ES fondu atbalsts bija 2008.–2010. gada finanšu krīzes laikā. Pateicoties tam, Latvija spēja atgūties un panākt strauju ekonomisko izaugsmi jau 2011. gadā – tās IKP pēckrīzes periodā pieauga par 6,4 %. Kopumā ES budžets dod papildus apmēram 2 % Latvijas IKP pieaugumā.

Nozīmīgs stimuls Latvijas ekonomikas attīstībai ir bijusi Latvijas dalība ES vienotajā tirgū un eiro. 2018. gadā 72 % no Latvijas eksporta tika novirzīts ES valstīm. Lielākā daļa eksportpreču – gandrīz 50 % – nonāca eirozonas valstīs. Tāpat 76 % no Latvijas importa ir nākusi no ES dalībvalstīm un lielākās daļas – 57 % – importēto preču izcelsme ir eirozonas valstīs (Centrālās statistikas pārvaldes dati, 2018. gada jūlijs). Latvijā ir augstākais atbalsts no visām ES dalībvalstīm brīvai ES pilsoņu kustībai ES ietvaros, kas ļauj dzīvot, strādāt, studēt un nodarboties ar uzņēmējdarbību jebkur ES – 96 % Latvijas iedzīvotāju uzskata to par ES prioritāti, un 81 % Latvijas iedzīvotāju atbalsta eiro lietošanu (Eurobarometer dati, 2018. gada rudens). Latvijas iedzīvotāji ir bijuši arī aktīvi vienotā tirgus pamatbrīvību izmantotāji, kas, no vienas puses, devis tiem iespēju celt savu labklājību, bet, no otras puses, veicinājis arī Latvijas depopulāciju.

Latvijas dalības ES pamatā vienmēr ir bijuši arī drošības argumenti. Kā ES dalībvalsts Latvija piedalās ES Kopējās ārējās un drošības politikas veidošanā, tai skaitā paužot nosodījumu un nosakot sankcijas Krievijai

7. attēls

Pateicamies par ieguldījumu faktu lapas sagatavošanā Latvijas Ārpolitikas institūta pētniecei Vinetai Kleinbergai, Dr. sc. pol., profesoram, Latvijas Ārpolitikas institūta direktoram Andrim Sprūdam, ārpolitikas ekspertam, Latvijas Ārpolitikas institūta direktora vietniekam Kārlim Bukovskim.

par tās aktivitātēm Austrumu partnerības valstīs, kā arī piedalās ES civilajās misijās un ES Pastāvīgajā strukturētajā sadarbībā. Latvijas ārējā robeža ir arī ES ārējā robeža, līdz ar to Latvijai pieejams ES finansējums un instrumenti robežu apsardzei, muitai un kontrolei. Kā ES dalībvalsts Latvija piedalās dialogā ar Āfrikas un Āzijas valstīm. Latvijas pilsoņiem ir pieejams konsulārais atbalsts visās ES pārstāvniecībās pasaulē. ES attīstības palīdzības politikas ietvaros Latvija sniedz palīdzību un nodod reformu pieredzi valstīm, kas tikai atrodas pārejas posmā uz stabilu un noturīgu demokrātiju.

Kopumā Latvija no piesardzīgas vērotājas un apzinīgas reformu ieviešanas tās dalības ES pirmajā piecpadsmitgadē ir ceļā uz kļūšanu par drosmīgu un pašpārliecinātu dalībvalsti. Latvijas prezidentūra ES Padomē bija pirmais apliecinājums Latvijas spējai gudri un pārdomāti vadīt ES darbu, prasmīgi orientējoties ES politiku niansēs un ES lēmumu pieņemšanas aizkulisēs. Latvijas turpmāko veiksmi noteiks pašapzinīga virzīšanās ES "kodola" virzienā – ne vien diskutējot par jau izvirzītiem priekšlikumiem, bet arī nākot klajā ar savu vīziju ES nākotnes attīstībai un neatslābstoši strādājot Latvijas drošības un uzplaukuma vārdā.